

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ М. ХВИЛЬОВОГО

У статті розглянуто особливості використання запозичених лексичних одиниць як стилістично значущих елементів в епістолярії М. Хвильового 1923-1933 рр., проаналізовано іншомовні слова як конструктивний елемент стилістичних прийомів і фігур, що організують стилістично забарвлене висловлювання з відповідним експресивно-емоційним завданням.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз, іншомовні слова, стилістичні фігури.

В статье рассматриваются особенности употребления заимствованных лексических единиц как стилистически значимых элементов в эпистолярной Н. Хвильового 1923-1933 гг., проанализировано иностранные слова как конструктивный элемент стилистических приемов и фигур, которые организуют стилистически окрашенное высказывание с соответствующей экспрессивно-эмоциональной задачей.

Ключевые слова: лингвостилистический анализ, иностранные слова, стилистические фигуры.

Regularities of usage of borrowed lexical units as stylistic elements in M. Khvylyovy's epistolary in 1923–1933 are under consideration in this article, foreign words as constructive elements of stylistic devices and figures of speech, which organize stylistically nuanced utterance with correspondent expressive and emotional goal are under analysis.

Key words: lingvostylistic analysis, foreign words, stylistic figures.

Одним із пріоритетних напрямків сучасних мовознавчих студій є проблеми мовлення й особистості мовця, що зумовило інтенсивний розвиток досліджень з лінгвостилістики текстів різних стилів та жанрів. Лінгвостилістичний аналіз «передбачає літературознавчий аналіз (розгляд художнього твору як факту естетичного і як факту суспільної думки), стилістичний аналіз (визначення індивідуально-авторських засобів художнього письма), лінгвістичний аналіз (спостереження за використанням мовних засобів: фонетичних, лексичних, словотворчих, морфологічних, синтаксичних, – за допомогою яких досягається повне та глибоке розкриття ідейно-тематичного змісту твору)» [1, с. 17].

Питання лінгвостилістичного аналізу прозових і поетичних художніх творів досліджували М. Шанський, І. Гальперін, М. Горелікова, Д. Магомедова, А. Коваль, М. Крупа, І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ, Г. Атрошенко, О. Зелінська, В. Бірюкова, О. Хом'як тощо. Але нечисленні випадки, коли предметом уваги дослідників стає епістолярний текст. Попри достатньо детальне опрацювання письменницького листування літературознавцями (В. Кузьменко, Г. Мазоха, Л. Вашків, В. Ткачівський, Л. Курило, Л. Морозова, А. Зіновська, В. Савчук тощо), з мовознавчого погляду епістолярій залишається порівняно малодослідженим (в останнє десятиліття з'явилися наукові дослідження Л. Лушпинської, Е. Ветрової, О. Братаніч, Н. Павлик, Т. Заболотної, А. Найруліна, І. Черкез). З огляду на

вищезазначене, лінгвостилістичне опрацювання епістолярних текстів є актуальним.

Мета статті – дослідити мовностилістичні особливості вживання іншомовних слів в опублікованих листах М. Хвильового. Завдання публікації: 1) дослідити епістолярій М. Хвильового 20-30-х рр. ХХ ст. з лінгвостилістичного погляду; 2) проаналізувати мовностилістичні особливості вживання іншомовних слів у приватних листах М. Хвильового.

В. Кузьменко пропонує таке визначення листа письменника – це «твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби» [3, с. 15]. М. Крупа зазначає, що «листи – це не тільки джерела позатекстових факторів особистості автора, це автентичне самосвідчення, не розраховане на те, щоб їх оприлюднювали. У них сам автор, той же, що й у художніх текстах. Саме листи автора, їхня манера, зміст і ритми допомагають досліднику розкрити окремі деталі образу письменника, його маскування» [2, с. 58].

Об'єктом вивчення є іншомовні слова (синоніми до цього терміна – лексичне запозичення, запозичене слово) як слова, утворені на основі іншомовного прототипу шляхом фонетичної, морфологічної, а також семантичної його переробки. Серед численних

спроб класифікації іншомовних слів найбільш оптимальною видається типологія Л. Крисіна, який серед іншомовних слів виділяв: запозичені слова (графічно змінені й передані відповідними фонетичними засобами мови-рецептора без жодних структурних змін, слова, морфологічно оформлені засобами мови-рецептора, та слова із частковою морфологічною субституцією), екзотичну лексику (слова є повністю іншомовними й у системі мови-рецептора морфологічно нечленовані, змінюється тільки графіка) та іншомовні вкраплення (слова в системі мови-рецептора морфологічно нечленовані, часто не змінюють навіть свого вигляду) [4, с. 43–48].

М. Хвильовий у приватних листах достатньо часто використовує іншомовні слова як з номінативною, так і зі стилістичною метою. Для номінації письменник послуговується широким набором запозичених лексем як на позначення конкретних предметів (наприклад: *фотографія, диліжанс, маршрут, оригінал, брошура, журнал* тощо), так і на позначення абстрактних понять і наукових термінів (наприклад: *авторитет, песимізм, сентимент, патетика, концепція, ренесанс, ідеологія, діалектика, позитивізм* тощо), у тому числі літературознавчих термінів (*елегія, етюд, драма, поезія, публіцист, памфлетист, компілятор, модернізм, літературна етика* тощо).

Якщо розглядати використання М. Хвильовим запозичених лексичних одиниць як стилістично значущих елементів, то, в першу чергу, варто аналізувати іншомовні слова як конструктивний елемент стилістичних прийомів і фігур, які організують стилістично забарвлене висловлювання з відповідним експресивно-емоційним завданням.

Зокрема, контекстуального стилістичного забарвлення набувають запозичені одиниці внаслідок уживання в ролі препозитивних епітетів для експресивно-оцінної характеристики суспільних явищ: *Поет безперечно є продукт свого часу, але поетом це не можна назвати того, хто в полоні фейлетонної сучасності* (Хвильовий, с. 841); *До Вашого відому: хоч Пільняка я і люблю, але я теж незадоволений ним: його зоологічний націоналізм – його смерть* (Хвильовий, с. 844).

Також на основі іншомовних слів М. Хвильовий створює оказіональні епітети з метою надання вислову несподіваної образної характеристики: *Настрої з бронзоваврачого віку в Харкові звичайно спостерігають поети, але я не погоджуюся з Вами щодо т[овариша] Пилипенка: це не тільки симпатяга, але й демократ, коли так можна висловитися* (Хвильовий, с. 843).

Також письменник удається до використання запозичених морфем при оказіональному словотворенні, що служить засобом створення сатирично-іронічного ефекту: *Але все-таки це був архіпр-світянський виступ, і коли він різнитьсь чимось від пилипенківської балаканини, то тільки делікатним і професорськи ґрунтовним підходом до справи* (Хвильовий, с. 858).

Іноді іншомовні слова входять до складу авторських складних метафоричних образів: *Таку кокетливу путь держить діалектика, коли вона*

блукає в лабіринті надбудов (Хвильовий, с. 859); *Але більшої вбогості, більшої вузості й більшої хлестаковщини, як наш український інтелігент, що його отруєно франсівським скепсисом, не було на світі* (Хвильовий, с. 861).

М. Хвильовий використовує іншомовні лексеми разом із синонімічними питомими як тавтологічний прийом з метою нарощування експресії: *І в цім я вбачаю момент виродження, дегенерації, небезпечний симптом, відкіля казенщина, «комчванство», зарозумілість та інші якості* (Хвильовий, с. 848).

Запозичені лексичні одиниці вживаються письменником і для створення антитез: *Боротьба двох світів, двох сил: еллінізму й середньовіччя, закінчилася перемогою останнього* (Хвильовий, с. 866); *Культурна революція почнеться на Україні, але нам треба якомога скоріше одділити лікнеп від мистецтва* (Хвильовий, с. 865). У другому з наведених речень розглядаємо слово «лікнеп» як лексему, утворену способом абрєвіації від двох твірних слів *ліквідація неписьменності*, тобто іншомовним є тільки перший компонент.

Порівняно велику частину запозичених лексичних одиниць, наявних у проаналізованому нами листуванні М. Хвильового, складають іншомовні вкраплення, насамперед, такі, що походять з російської мови. Загалом використання росіянізмів як стилістично маркованих одиниць є досить поширеним явищем для україномовних текстів художнього, публіцистичного та епістолярного стилів того часу.

Зафіксовані випадки використання письменником росіянізмів ґрунтуються на двох причинах їхнього функціонально-стилістичного вживання. По-перше, російськомовні вкраплення мають на меті дати більш точну характеристично-якісну оцінку особам чи подіям. Наприклад: *Що ж до окремих постатей, то «неустовому» Віссаріону, наприклад, типовому «різночинцю», ніщо не пошкодило стати найбільшим російським критиком, на десять голів вищим від критиків-дворян* (Хвильовий, с. 864); *Російська «мужиковствующая» інтелігенція не здібна на це, над нею тяжіють традиції минулого* (Хвильовий, с. 865). У першому з наведених речень Хвильовий послуговується російським словом «неустовий», адже саме така характеристика закріпилася за відомим і впливовим російським літературним критиком ХІХ ст. Віссаріоном Белінським, і вона не має адекватного відповідника в українській мові. У другому – словом «мужиковствующая», яким Л. Троцький у 20-ті рр. ХХ ст. називав письменників, котрі виражали інтереси й погляди селянства, і якому так само важко підібрати український аналог.

Окрім суто лексичних одиниць, письменник використовує й фразеологізми, які дослівно не перекладають: *Між іншим, пробачте за «медвежью услугу»: переклад рецензії Білецького на Вашу книжку пішов до друку без моєї редакції, і вийшла не рецензія, а якесь непорозуміння* (Хвильовий, с. 845); *Для мене тепер вже нема ніякого сумніву, що він є талановитий учень Єфремова і народник, як-то кажуть, «до мозга костей»* (Хвильовий, с. 874).

Другою причиною достатньо широкого вживання росіянізмів у листуванні М. Хвильового є створення сатирично-іронічного ефекту: *Але коли до цього додати і те, що цій людині бабусин кіт намуркотів якусь «заозерну» казку – то матимемо «зрелище» остаточно «умілітельное»* (Хвильовий, с. 852); *«Після Дікенса – Бенуа: це ж «безобразіє»* (Хвильовий, с. 847); *«Коли діло зайде далеко, я завжди готовий виступити в пресі і дати мат ядрьоний тому чи іншому з наших ядрьоних землячків* (Хвильовий, с. 868).

Стосовно іншомовних вкраплень (так званих варваризмів) з латинської та французької мов, то в епістолярії письменник використовує їх для підкреслення лінгвокультурної спільності адресанта з адресатом, спроможності останнього декодувати зміст повідомлюваного: *Хіба знамените l'art pour l'art* (з французької – «мистецтво заради мистецтва») – тут і далі переклад за М. Г. Хвильовий. Твори : у 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи) *не проробило з часів Аріосто певної еволюції* (Хвильовий, с. 862); *За Вашою статтею, буде, очевидно, й моя, будемо, так би мовити, tour a tour* (Хвильовий, с. 870) (з французької – «почергово»); *А втім, наші прекрасні малоросіяне мало цікавляться цим, бо anitas vanitatum!* (Хвильовий, с. 879) (з латинської – «марнота марнот»). Іноді іншомовні вкраплення зазнають okazionalного словотвору, при якому посилюється негативно-глузлива конотація: *Але, з другого боку, він рішуче непристойний і страждає на militant ardent'овищину* (Хвильовий, с. 880) (тобто запеклу войовничість; «militant» – з латинської «військовий», «ardent» – з латинської «запеклий, пристрасний»).

У листах М. Хвильовий використовує екзотизми, найчастіше для створення комічного ефекту.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Хвильовий – Хвильовий М. Г. Листи / М. Г. Хвильовий. Твори : у 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / [упоряд. М. Г. Жулинського, П. І. Майдаченка]. – С. 840–889.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беценко Т. Лінгвостилістичний аналіз поезій Василя Стуса / Т. Беценко // Дивослово. – 1997. – № 8. – С. 17–21.
2. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
3. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. : 10.01.01. «Українська література» / В. І. Кузьменко. – К., 1999. – 36 с.
4. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.

Наприклад, пишучи лист А. Любченку з Відня, письменник перекручує німецькі слова Frühstück (сніданок) та Trafik (рух) з метою гумористичного опису місцевого побуту: *Но поскольку зі мною случився фрішттик, я, не зважаючи на трафік, розтрудуетів весь антрекот* (Хвильовий, с. 883).

Також автор здійснює фонетичну переробку запозичень, наближаючи їх до просторічного варіанта, створюючи таким чином дружню атмосферу приватного епістолярного спілкування: *Словом, Хвильовий – «військовий фершал»* (Хвильовий, с. 876); *Ну, от, значить, Ви вже йдете до Наркомосу і хочу Вас попередити: як одержите пашипорт на руки – зарання намічайте собі маршрут* (Хвильовий, с. 883).

Отже, у листуванні М. Хвильовий широко вживає запозичені слова, іншомовні вкраплення (варваризми) та екзотизми як з номінативною, так і зі стилістичною метою. Досліджуючи використання письменником запозичених лексичних одиниць як стилістично значущих елементів, варто аналізувати іншомовні слова як конструктивний елемент стилістичних прийомів і фігур (таких як епітет, метафора, антитеза, тавтологія), що організують стилістично забарвлене висловлювання з відповідним експресивно-емоційним завданням (прагнення дати більш точну характеристично-якісну оцінку, створити сатирично-іронічний ефект, підкреслити лінгвокультурну спільність з адресатом тощо).

Період 20-50-х років ХХ століття позначений відчутними змінами як у суспільному житті, так і у сфері культури й мови. Тому, на нашу думку, епістолярій українських письменників 1920-1950-х рр., мова якого відбивала тогочасні трансформаційні процеси, становить значний науковий інтерес для лінгвістики, що й стане об'єктом наших подальших студій.